

УДК 330.34.01:658.1

Н. С. Скопенко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>
І. В. Северина,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-8265>
М. А. Вознюк,
аспірант кафедри економіки праці та менеджменту,
Навчально-науковий інститут економіки і управління,
Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1468-4807>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.9.71

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ "РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА"

N. Skopenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Food Technologies
I. Severyna,
PhD in Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
M. Vozniuk,
Postgraduate student, National University of Food Technologies

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF THE CATEGORY "ENTERPRISE DEVELOPMENT"

Проаналізовано й узагальнено підходи до визначення поняття "розвиток підприємства", надано авторську характеристику досліджуваної категорії. Визначено, що розвиток підприємства — це процес сукупних змін кількісних, якісних і структурних елементів, що підвищують ступінь організованості системи, рівень життєздатності, ефективність функціонування, конкурентний статус підприємства у турбулентному ринковому середовищі. Означено ключові ознаки, котрі характеризують розвиток підприємства: змінність, трансформація, процесність, динамічність, цілеспрямованість, циклічність, спіральність, адаптивність, перехід з одного стану в інший, покращення ринкової позиції або досягнення корисного економічного ефекту. На основі проведеного дослідження наукової літератури визначено сучасні підходи до трактування категорії "розвиток підприємства" (кількісний; якісний; комплексний; системний; процесний підходи), в межах яких розвиток розглядається з різних точок зору, з урахуванням певного ступеня деталізації, визначення різних напрямів та форм. В роботі розглянуто форми та види розвитку підприємства за різними класифікаційними ознаками. Визначено зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток підприємства. Акцентовано увагу, що розвиток може здійснюватися за різними важливими напрямками: підвищення якості продукції; оновлення номенклатури та асортименту; вихід на ринок з новими товарами; освоєння та утримання наявних сегментів ринку; реорганізація підприємства; раціональне використання виробничих ресурсів; створення привабливого образу компанії і товару; підвищення комплексності використання природних ресурсів тощо. Вибір напрямку розвитку залежить від досягнутого рівня та можливостей подальшого зростання. Особливу увагу треба приділяти факторам зовнішнього та внутрішнього середовища, швидкості реагування підприємства на виклики сьогодення з метою досягнення ключових показників ефективності.

The purpose of the paper is to generalize the approaches to the definition "enterprise development". The authors' view to this term is provided. It has been determined that enterprise development is a process of cumulative changes in quantitative, qualitative and structural elements that enhance the level of organizational systematization, viability, operational efficiency, and competitive status of enterprise in a turbulent market environment. Key characteristics of enterprise development include: variability, transformation, process, dynamism, purposefulness, cyclicality, spirality, adaptability (taking into account the influence of internal and external factors, coordination with the development of the external environment); transition from one state to another, improvement of market position or achievement of economic effect.

Based on the review of scientific literature, the paper identifies modern approaches to the essence of the category "enterprise development" (quantitative; qualitative; comprehensive; systemic; process-oriented approaches), within which development is considered from various perspectives, considering different levels of detail and defining various directions and forms. The paper considers the forms and types of enterprise development according to different classification criteria. External and internal factors that influence the enterprise development have been identified. Attention is focused on the fact that development can occur along various important areas: improvement of product quality; updating of product range and assortment; entering the market with new products; development and retention of existing market segments; enterprise reorganisation; rational use of production resources; creation of an attractive company and product image; enhancement of comprehensive utilization of natural resources, etc. The choice of the direction of development depends on the achieved level and further growth opportunities. Special attention should be paid to the impact of external and internal factors and the speed of the enterprise's response to current challenges in order to achieve key performance indicators.

Ключові слова: Розвиток, розвиток підприємства, фактори впливу, середовище функціонування, форми розвитку, різновиди розвитку.

Key words: Development, enterprise development, influencing factors, forms of development, types of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні умови господарювання характеризуються невизначеними змінами у зовнішньому середовищі, зростанням викликів, котрі обумовлені як продовженням військового протистояння з РФ, так й наявністю конкуренції, динамічністю кон'юнктури ринку, глобалізаційними процесами. Саме тому довгострокове ефективне функціонування будь-якого підприємства можливе тільки за наявності його розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження поняття "розвиток" знайшло своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Започатковано розгляд цієї проблематики в роботах Ф. Кене, Ф. Рамсея, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Сміта [13; 27; 33].

Теоретичні засади поняття "розвиток підприємства" наведено в працях [2; 4; 9—10; 14; 18; 20—21; 23; 28; 30—32].

Особливості сучасного розвитку підприємств в умовах невизначеності та динамічності зовнішнього середовища відображено у дослідженнях [1; 3; 6—8; 11—12; 15; 17; 22].

Повоєнне відновлення країни не можливе без стійкого економічного зростання. Враховуючи важливість розвитку для вітчизняних підприємств, доцільно розглянути сутність цієї категорії, її форми, види та інші аспекти, що надасть змогу визначити основні пріоритетні напрями, розробити та/або оновити концепції розвитку суб'єктів господарювання з урахуванням сучасних викликів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження сутності категорії "розвиток підприємств", форм та різновидів розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "розвиток підприємств" розглядають багато вчених [1—33]. Складність і неоднозначність цього терміну зумовили наявність різних думок щодо його тлумачення з урахуванням певного ступеня деталізації.

К. Маркс започаткував розгляд питання розвитку та зростання. Розвиток — це якісні зміни та зрушення у продуктивних силах та виробничих відносинах, котрі обґрунтовують появу кількісних змін, тобто стають потужним локомотивом зростання. За умов інтенсивного впровадження нової техніки та інноваційних технологій зростання стає якісним та набуває рис розвитку [13].

Таблиця 1. Визначення поняття "розвиток підприємства"

Автори [джерело]	Визначення поняття «розвиток підприємства»	Ключові ознаки розвитку
Баланович А.М. [1]	Якісна зміна та оновлення господарської системи, підвищення ефективності її функціонування на основі вдосконалення техніки і технології, вдосконалення організації виробництва і праці, поліпшення якості продукції, що випускається	Якісна зміна системи, підвищення ефективності функціонування
Кот О.В., Павлюк О.О. [10, с. 259].	Кількісні і (або) якісні зміни у внутрішньому стані підприємства і у його взаємовідносинах у зовнішньому бізнес-середовищі, що призводять в довгостроковій перспективі до підвищення конкурентного статусу підприємства і збереженню його як соціально-економічної системи	Кількісні і (або) якісні зміни, підвищення конкурентного статусу
Плугіна Ю.А. [18, с. 194]	Якісні перетворення в його діяльності за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій.	Якісні перетворення, кількісні зміни, структурні зміни ресурсів
Побережний Р.О. [19, с. 96]	Спрямована зміна якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації. При цьому розвитку організації притаманні ті ж властивості, що і «філософському розвитку», тобто циклічність і спіральність.	Зміна якісного стану та елементів, циклічність, спіральність
Ткач К. [28, с. 111]	Об'єктивна зміна якісних характеристик системи обумовлена як фундаментальними законами природи (єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості у якість, розвитку суспільства по спіралі та нагору), так і закономірностями функціонування конкретних систем (старіння устаткування, набуття досвіду і знань співробітниками, виснаження природних ресурсів), при якій формуються нові властивості системи.	Зміна якісних характеристик, закони, нові властивості
Прийма Л. Р., Чухрай Н.І. [23, с. 76] Жихарева В.В. Савельєва Т.М. [6, с. 419]	Сукупність змін, які ведуть до появи нової якості та зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища.	Зміни, нова якість, протидія зовнішньому середовищу
Омельченко А., Обиход Г., Нечитайло Т. [17, с. 25]	Концепція, спрямована на зміну структури виробництва і споживання з метою зменшення сучасних екологічних проблем	Зміна структури
Волощук Л.О. [3, с. 341]	Процес формування і розвитку ринкових відносин, побудований на основі нового механізму запобігання внутрішніх і зовнішніх загроз підприємства	Процес, запобігання загроз
Кіндрацька Г.І. [8, с. 238]	Процес, при якому темп зростання підприємства відповідає темпу зростання ринку, на якому він функціонує	Процес, відповідність зростання суб'єкту господарювання ринку
Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. [25, с. 98]	Зростання економічного суб'єкта, за допомогою розробки і впровадження інноваційних процесів виробництва продукції і послуг	Зростання суб'єкта, інноваційні процеси
Надтока Т.Б., Какуніна Г.А. [15, с. 604].	Процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, причому за напрямом він може бути як позитивним, так і негативним.	Процес сукупних змін, перехід у новий стан, вплив факторів, різні напрями
Берест М.М., Дудка М.О. [2, с. 176]	Унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий аттрактор (одна з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування.	Процес трансформації, зміна цілей, нова структура
Погорелов Ю.С. [20, с. 32]	Безупинний процес, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам.	Безупинний процес, поява нових властивостей, протидія зовнішньому середовищу
Нечепуренко М.Н. [16, с. 24]	Розвиток підприємства визначається як процес оновлення виробничих або бізнес-процесів, що забезпечує якісно новий рівень функціонування підприємства. Автор вважає інноваційну діяльність єдиним основним напрямом економічного розвитку організації.	Процес оновлення, новий якісний рівень, інноваційність
Пономаренко В.С., Трийд О.М., Кизим М.О. [22, с. 146]	Процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування.	Процес кількісно-якісних змін, зміна структури, протистояння зовнішньому середовищу
Швиданенко Г.О., Кирилюк О.В. [30, с. 75]	Процес, що характеризується кількісними та якісними змінами ресурсних комбінацій на підприємстві, що формує асиметрії його напрямів для адаптації до технологічних змін турбулентного ринкового середовища сучасності та визначається пошуком свіжих ідей та рішень формоутворення ресурсних композицій в компанії	Процес, кількісні та якісні зміни, адаптації до ринкового середовища

Джерело: узагальнено авторами.

Касич А. та Вохозка М. [32] доводять, що розвиток — це поняття, яке в більш широкому сенсі порівняно з терміном "зростання" описує еволюцію підприємства. Підприємство може функціонувати та нарощувати обсяги виробництва без будь-якого розвитку; з іншого боку, розвиток може відбуватися, але супроводжується погіршенням показників у динаміці (регресія).

В енциклопедичному визначенні розвиток — це спрямовані та закономірні зміни матеріальних і нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених [5].

Згідно досліджень [14], розвиток є результатом синергетичного ефекту проявів саме цих трьох властивостей: безповоротності, спрямованості і закономірності.

Вітчизняні вчені розглядають розвиток як кількісні та якісні зміни у функціонуванні системи, котрі характеризуються багатовимірністю, спрямованістю та часто неминучістю, накопичуються та викликають перехід системи до якісно іншого стану [10, с. 37; 21, с. 31].

Схожа думка викладена у роботі [4, с. 125], автори якої визначають розвиток підприємства як довгострокову сукупність процесів кількісних і якісних змін в діяльності підприємства, які призводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, та сприяють підвищенню здатності компанії протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища.

Ляшенко В. І. [12] вважає, що поняття "розвиток" містить три взаємопов'язані характеристики: зміна, зростання та покращання, акцентуючи при цьому увагу саме на покращанні, тобто "змінах, які забезпечують можливості більш широкого кола людей скористатися суспільними благами, що виникають під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників".

Іноді поняття "розвиток" характеризують як певний етап життєвого циклу, якому притаманні: народження, дитинство, юнацтво, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, оновлення. Автори [29] стверджують, що розвиток кожної організації має циклічний характер, тобто проходить через певні стадії життєвого циклу, що визначають особливості виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності. Крім того, розвиток розкриває характер змін, які відбуваються у системі підприємства.

Розвиток підприємства — це цілеспрямована зміна етапів життєвого циклу підприємства,

яка забезпечує у довгостроковій перспективі збереження підприємства як соціально-економічної системи [24, с. 216].

Різноманітні думки науковців щодо сутності поняття "розвиток підприємств" наведено у табл. 1.

Отже, розвиток підприємства характеризується такими ключовими ознаками: змінність (наявність якісних і кількісних змін структури); трансформація; процесність; динамічність; цілеспрямованість; циклічність; спіральність; адаптивність (врахування впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, координованість з розвитком зовнішнього середовища); перехід з одного стану в інший; покращення ринкової позиції або досягнення корисного економічного ефекту (підвищення потенціалу підприємства).

На основі проведеного дослідження наукової літератури можна виділити такі підходи до трактування категорії "розвиток підприємства" [1—33]:

— кількісний підхід (розвиток підприємства трактується як зміна розміру й масштабів діяльності суб'єкта господарювання та збільшення кількісних показників діяльності);

— якісний підхід (розвиток підприємства розглядається через призму змін якісних складових, що відбуваються під впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища та приводять до появи нових властивостей системи);

— комплексний підхід (розвиток підприємства — зміна кількісних показників діяльності, якісного складу та структурних елементів; спрямована зміна якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації);

— системний підхід (розвиток підприємства аналізується як система взаємопов'язаних елементів, передумов, факторів і принципів, котрі формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємством, спрямованих на досягнення пріоритетів);

— процесний підхід (розвиток підприємства — сукупність послідовних дій, процес; унікальний процес трансформації відкритої системи у просторі та часі).

Результати проведених досліджень сутнісного наповнення поняття "розвиток підприємства" дозволили зробити спробу авторського трактування: розвиток підприємства — це процес сукупних змін кількісних, якісних і структурних елементів, що підвищують ступінь організованості системи, рівень життєздатності, ефективності функціонування, конкурентний статус підприємства у турбулентному

ринковому середовищі з урахуванням сучасних викликів.

На авторську думку, під управлінням розвитком підприємства слід розуміти комплекс заходів, спрямований на забезпечення позитивних змін на підприємстві, що сприятимуть зростанню ефективності діяльності, підвищенню конкурентоспроможності, зміцненню стійкості та покращенню внутрішньої впорядкованості.

Процес розвитку характеризується великою розмаїтістю конкретних видів і форм. Найчастіше виділяють еволюційний розвиток (рівномірний, реформаторський, характеризується поступовими кількісними і якісними змінами) та революційний (докорінні зміни; стрибкоподібний перехід від одного стану системи до іншого) [11, с. 636; 22, с. 309].

За характером перетворень розвиток може бути екстенсивний (збільшення наявних якостей, покращення й вдосконалення існуючих форм), інтенсивний (виникненням якісно нових форм), прогресивний (зміна якості системи від нижчого до вищого), регресивний (зниження якісного рівня, деградація, погіршення якісних і кількісних характеристик), екзогенний (зумовлений впливом тільки зовнішнього середовища), ендогенний (джерело — внутрішні зміни).

Також виділяють такі головні напрями розвитку: кількісний (збільшення масштабів споживання економічних ресурсів та зростання обсягів виробництва); якісний аспект (зміну споживчих характеристик елементів, індивідуальну та інтегральну корисність); структурний (зміни в складі елементів та удосконалення їх комбінацій) [7, с. 118].

Розвиток підприємства може здійснюватися й за іншими важливими напрямками [26, с. 328]: підвищення якості продукції; оновлення номенклатури та асортименту; вихід на ринок з новими товарами; освоєння та утримання наявних сегментів ринку; реорганізація підприємства; вдосконалення організаційно-технічного рівня; раціональне використання виробничих ресурсів; створення привабливого образу компанії і товару; підвищення комплексності використання природних ресурсів.

Отже, за змістовими критеріями можна виділити такі різновиди та форми розвитку підприємств [4; 7; 9; 11; 21; 22]:

— За сферою впливу: економічний, організаційний, техніко-технологічний, ринковий, комерційний, соціальний, діловий, ресурсозберігаючий, екологічний.

— За видами діяльності (розвиток потенціалів): виробничий, фінансовий, комунікаційний,

інвестиційний, інформаційний, інфраструктурний, маркетинговий, організаційно-управлінський, кадровий (трудоий), експортний.

— За складністю змін: елементарний, інтегральний, системний.

— За характером перетворень: екстенсивний, інтенсивний, прогресивний, регресивний, екзогенний, ендогенний.

— За тривалістю: поточний, короткостроковий, довгостроковий.

— За швидкоплинністю та глибиною змін: еволюційний, революційний.

— За відкритістю: відкритий (спостережувальний), латентний.

— За адаптаційними характеристиками: адаптивний, реактивний, випереджаючий (превентивний), конвергенційний, дивергенційний.

— За метою впливу: простий, розширений.

— За можливістю керування: керований, некерований (спонтанний).

— За вектором розвитку: векторний (лінійний), хаотичний.

— За стабільністю: сталий, нестабільний.

— За формою протікання процесів: спрямований, циклічний, спіральний.

— За масштабами: внутрішній (локальний), зовнішній (глобальний).

— За можливістю впровадження нововведень: інноваційний, консервативний.

— За рівнем невизначеності: прогнозований, біфуркаційний, випадковий.

— За змістом показників: якісний, кількісний, структурний.

— За можливістю контролювати зміни: контрольований, неконтрольований.

— За складністю змін: елементарний, інтегральний, системний.

— За напрямками інтеграції: горизонтальний, вертикальний, інтегрований, диверсифікований.

Ступінь та інтенсивність розвитку підприємств залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. Так, серед зовнішніх чинників, котрі активно впливають на результативність діяльності та обґрунтовують необхідність розвитку суб'єктів господарювання, доцільно відзначити: політична та економічна ситуації (на локальному, регіональному, національному та світовому рівні), прогнозованість розвитку зовнішнього середовища, інституційне середовище, інноваційний розвиток країни, умови державного регулювання економіки та галузі, ступінь (інтенсивність) конкуренції, рівень попиту, інвестиційний клімат, демографічні зміни (міграція населення, суттєве зменшення кількості населення через війну).

Основні внутрішні чинники, що позначаються впливають на результативність розвитку підприємств, це його наявні локальні потенціали (виробничий, ресурсний, технологічний, фінансовий, інтелектуальний, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, інформаційний, інфраструктурний, організаційно-економічний, екологічний, соціокультурний, експортний, кадровий, комунікативний, логістичний), резерви підприємства, компетенції.

Поєднання різних видів локальних потенціалів формує стратегічний потенціал підприємства та сприяє забезпечення стійкості підприємств в несприятливих умовах ринку і спрямоване на розвиток здібностей суб'єкта гнучко реагувати на зміни в навколишньому середовищі, а також орієнтоване на використання можливостей долати перешкоди на шляху до успішного функціонування на ринку. Досягнутий рівень стратегічного потенціалу забезпечує стійкість підприємства в несприятливих умовах конкурентного середовища, дозволяє нейтралізувати негативний вплив зовнішніх факторів і реалізувати сприятливі можливості за рахунок залучення ресурсів і можливостей інших учасників бізнесу. Кінцевою метою розвитку та ефективного використання стратегічного потенціалу є досягнення запланованих показників діяльності організації та підвищення ступеня конкурентоспроможності підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, аналіз наукової літератури показав, що не існує однозначного розуміння категорії "розвиток підприємства". Розвиток підприємства розглядається з різних точок зору, з урахуванням певного ступеня деталізації, визначення різних напрямів та форм. Проте, виділяється однозначна позиція науковців про те, що розвиток — це процес переходу в новий, більш якісний стан за рахунок накопичення та синергетичного ефекту різних видів потенціалу, в результаті чого підвищується спроможність системи чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та забезпечувати можливості ефективно функціонувати в подальшому.

Потребують подальших розвідок визначення специфіки даної дефініції в контексті розвитку підприємств харчової галузі, означення пріоритетів розвитку, розроблення та/або оновлення стратегічних напрямів розвитку вітчизняних харчових підприємств та обґрунтування механізми їх реалізації з урахуванням викликів зовнішнього середовища.

Література:

1. Баланович А. М. Теоретико-методичні засади формування стратегій розвитку підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 2. С. 77—81.
2. Берест М. М., Дудка, М. О. Теоретичні засади та класифікаційні аспекти категорії розвиток. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2014. № 7. С. 173—179.
3. Волощук А.О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління: монографія. Одеса: Бондаренко М. О., 2015. 396 с.
4. Горіна Г.О., Горіна А.А. Діалектика поняття "розвиток підприємства". Причорноморські економічні студії. 2016. № 8. С. 123—127.
5. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
6. Жихарєва В. В., Савельєва Т. М. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності. Економіка і суспільство. 2017. № 9. С. 417—421.
7. Загорський В. С. Соціальні й екологічні аспекти сталого розвитку економічних систем. Ефективність державного управління. 2018. № 55. С. 118.
8. Кіндрацька Г.І. Стійкість підприємства: діалектика статичності і динаміки. Вісник Національного університету Львівська політехніка. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 235—241.
9. Клименко А., Загороднюк О., Халахур Ю. Діалектика поняття "економічний розвиток підприємств" в системі менеджменту. Підприємництво та інновації. 2020. № 12. С. 120—125. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.20>;
10. Кот О.В., Павлюк О.О. Визначення сутності поняття розвиток підприємства. Бізнес Інформ. 2013. № 8. С. 256—261.
11. Литвиненко С. Стратегічне управління процесами розвитку транспортного підприємства як складової його економічної безпеки. Молодий вчений. 2018. № 12 (64). С. 633—638.
12. Ляшенко В.И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты: монография. Донецк: ДонНТУ, 2006. 668 с.
13. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Том 1. URL: https://www.marxists.org/russkij/marx/1867/capital_vol1/index.htm
14. Мельник А.Г. Фундаментальные основы развития. Сумы: ИТД "Университетская книга", 2003. 288 с.

15. Надтока Т.Б., Какуніна Г.А. Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально економічних систем: монографія / за заг. ред. О.В. Мартякової. Донецьк: Вид-во ДонНТУ, 2011. 744 с.

16. Нечепуренко М.Н. Проблеми економічного розвитку підприємств. Питання економічних наук. 2006. № 1 (17). С. 23—25.

17. Омельченко А., Обиход Г., Нечитайло Т. Екологізація економічного розвитку як фактор модернізації виробництва. Економіст. 2016. № 6. С. 24—27.

18. Плуґіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 36. С. 193—196.

19. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування. Вісник національного технічного університету "ХПІ". 2012. № 13. С. 90—100.

20. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2012. № 27 (1). С. 30—34.

21. Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 75—81.

22. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія. Харків: Видавничий Дім "ІНЖЕК", 2003. 328 с.

23. Прийма Л. Р., Чухрай Н. І. Розвиток підприємства: теоретичні аспекти. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 18. С. 74—77.

24. Прокопенко О.В., Школа В.Ю. Наукові підходи до трактування поняття і визначення етапів життєвого циклу інновації. Економічні інновації: 2010. Вип. 41. С. 213—223.

25. Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.

26. Рудь Н. Т. Нові методичні підходи до аналізу інноваційного потенціалу підприємства. Економічний форум. 2015. №3. С. 323—332.

27. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ: Наш формат. 2018. 722 с.

28. Ткач К. І. Теоретичні засади поняття розвитку підприємства. Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. 2014. № 26. С. 109—113.

29. Хвостіна І.М. Механізм управління розвитком підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 1. С. 30—33.

30. Швиданенко Г. О., Кирилюк О. В. Категоріально-понятійний аспект асиметрії розвитку підприємств в контексті технологічних змін. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 3. С. 73—76.

31. Шубравська О. В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження. Економіка України. 2005. № 1. С. 36—42.

32. Kasych A., Vochozka M. Teoretikal and methodical principles of managing of managing enterprise sustainable development. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 2. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2017_2_298_305.pdf

33. Ramsey F. Mathematical Theory of saving. Economic Journal. 1928. Vol. 38. P. 543—559.

References:

1. Balanovych, A.M. (2014), "Theoretical and methodological principles of the formation of enterprise development strategies", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 2, pp. 77—81.

2. Berest, M.M. and Dudka, M.O. (2014), "Theoretical foundations and classification aspects of the development category", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 7, pp. 173—179.

3. Voloschuk, L.O. (2015), *Innovatsijnyj rozvytok ta ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpryemstv: problemy kompleksnoho upravlinnia* [Innovative development and economic security of industrial enterprises: problems of complex management], Bondarenko M. O., Odesa, Ukraine.

4. Horina, H.O. and Horina, A.A. (2016), "The dialectics of the concept of "enterprise development"", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 8, pp. 123—127.

5. Mochernyj, S.V. (2005), *Ekonomichnyj entsyklopedychnyj slovnyk: u 2 t.* [Economic encyclopedic dictionary: in 2 volumes], vol. 1, Svit, L'viv, Ukraine.

6. Zhykharieva, V.V. and Savel'ieva, T.M. (2017), "Formation of the company's development strategy in conditions of uncertainty", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 9, pp. 417—421.

7. Zahors'kyj, V.S. (2018), "Social and ecological aspects of sustainable development of economic systems", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 55, pp. 118.

8. Kindrats'ka, H.I. (2014), "Sustainability of the enterprise: the dialectic of statics and dynamics", *Visnyk Natsional'noho universytetu L'viv's'ka politekhnika. Menedzhment ta pidpryemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 797, pp. 235—241.

9. Klymenko, L. Zahorodniuk, O. and Khalakhur, Yu. (2020), "dialectics of the concept of "economic development of enterprises" in the management system", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 12, pp. 120—125. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.20>.
10. Kot, O.V. and Pavliuk, O.O. (2013), "Definition of the essence of the concept of enterprise development", *Biznes Inform*, vol. 8, pp. 256—261.
11. Lytvynenko, S. (2018), "Strategic management of transport enterprise development processes as a component of its economic security", *Molodyj vchenyj*, vol. 12 (64), pp. 633—638.
12. Liashenko, V.Y. (2006), *Rehulyrovanye rozvytyia ekonomycheskykh system: teoriya, rezhymy*, [Regulation of the development of economic systems: theory, regimes, institutions], DonNTU, Donetsk, Ukraine.
13. Marks, K. (2011), *Kapital. Krytyka politycheskoj ekonomyy* [Capital. Criticism of political economy], vol. 1, available at: https://www.marxists.org/russkij/marx/1867/capital_vol1/index.htm (Accessed 15 April 2024).
14. Mel'nyk, L.H. (2003), *Fundamental'nye osnovy rozvytyia* [Fundamentals of development], Unyversytetskaia knyha, Sumy, Ukraine.
15. Nadтока, T.B. and Kakunina, H.A. (2011), *Upravlins'ki tekhnolohii u rishenni suchasnykh problem rozvytku sotsial'no ekonomichnykh* [Management technologies in solving modern problems of the development of socio-economic systems], DonNTU, Donetsk, Ukraine.
16. Nechepurenko, M.N. (2006), "Problems of economic development of enterprises", *Pytannia ekonomichnykh nauk*, vol. 1 (17), pp. 23—25.
17. Omel'chenko, A. Obykhod, H. and Nechytajlo, T. (2016), "Greening of economic development as a factor of production modernization", *Ekonomist*, vol. 6, pp. 24—27.
18. Pluhina, Yu.A. (2011), "Intellectual development: the essence of the concept", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 36, pp. 193—196.
19. Poberezhnyj, R.O. (2012), "Main directions of development of machine-building enterprises", *Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI"*, vol. 13, pp. 90—100.
20. Pohorelov, Yu.S. (2012), "Category of development and its explanatory basis", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 27 (1), pp. 30—34.
21. Pohorielov, Yu.S. (2006), "Enterprise development: concepts and types", *Kul'tura narodov Prychernomor'ia*, vol. 88, pp. 75—81.
22. Ponomarenko, V.S. Trydid, O.M. and Kyzym, M.O. (2003), *Stratehiia rozvytku pidpryemstva v umovakh kryzy* [Enterprise development strategy in crisis conditions], INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
23. Pryjma, L.R. and Chukhraj, N.I. (2016), "Enterprise development: theoretical aspects", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 18, pp. 74—77.
24. Prokopenko, O.V. and Shkola, V.Yu. (2010), "Scientific approaches to the interpretation of the concept and definition of the stages of the life cycle of innovation", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 41, pp. 213—223.
25. Rohoza, M.Ye. and Verhal, K.Yu. (2011), *Stratehichnyj innovatsijnyj rozvytok pidpryemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovative development of enterprises: models and mechanisms], RVV PUET, Poltava, Ukraine.
26. Rud', N.T. (2015), "New methodological approaches to the analysis of the innovative potential of the enterprise", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 323—332.
27. Smit, A. (2018), *Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsij* [The wealth of nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Welfare of Nations], Nash format, Kyiv, Ukraine.
28. Tkach, K.I. (2014), "Theoretical foundations of the concept of enterprise development", *Naukovyj visnyk Bukovyn's'koho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 26, pp. 109—113.
29. Khvostina, I.M. (2015), "Mechanism of management of enterprise development", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 30—33.
30. Shvydanenko, H.O. and Kyrlyuk, O.V. (2018), "Categorical and conceptual aspect of the asymmetry of enterprise development in the context of technological changes", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 73—76.
31. Shubravs'ka, O.B. (2005), "Sustainable economic development: concepts and directions of research", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 36—42.
32. Kasych, A. and Vochozka, M. (2017), "Theoretical and methodical principles of managing enterprise sustainable development", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 2, available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2017_2_298_305.pdf (Accessed 15 April 2024).
33. Ramsey, F. (1928), "Mathematical Theory of saving", *Economic Journal*, vol. 38, pp. 543—559.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024 р.